

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2017-ben

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT, Az írói névadás sajátosságai. Karinthy Frigyes művei
alapján bemutatva¹

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelv- és irodalomtudomány. Budapest, 2016. 194 lap

DOI: <http://doi.org/10.15476/ELTE.2016.147>

Témavezető: SLÍZ MARIANN. Opponensek: FERCSIK ERZSÉBET, T. SOMOGYI MAGDA
Védés: 2017. február 6.

1. A disszertáció témája és célkitűzése. A tulajdonnevek vitathatatlanul meghatározó szerepet töltenek be az egyes szépirodalmi művek befogadásában, értelmezésében. Az írói névadásról szóló tanulmányok többsége különféle szempontokat előtérbe helyezve vizsgálja, hogy a tulajdonnevek és egyéb megjelölések hogyan szolgálják az ábrázolást, a mondanivalót; s ez a vizsgálat kiterjedhet egy-egy mű, egy életmű vagy akár egy korszak névadási szokásainak gyakorlatára is.

A disszertáció elsődleges célja egy, az írói névadás kutatásához szükséges, egységes névtani terminológia és egy széleskörűen alkalmazható szempontrendszer kialakítása. Ezért egyrészt kísérletet tettem a vizsgált kutatási terület elnevezésének és terminológiai bizonytalanságainak a megszüntetésére, másrészt az írói névadás kutatásának alapvető módszertani kérdésével foglalkoztam: az írói névadás tanulmányozásakor mi a vizsgálandó névanyag? Az írói nevek kutatásának áttekinthető és követhető szempontrendszerét kívántam felállítani, mely határozott útmutatót nyújthat egy-egy szépirodalmi mű írói neveinek elemzéséhez. Ezen belül különösen nagy hangsúlyt fektettem a fikcionális szövegekben mutatkozó fiktív és valós tényezők szempontjainak tisztázására. A dolgozatban foglalkoztam az írói névadással kapcsolatos névtani terminusok használhatóságával, és – amennyiben szükséges volt – új terminusok bevezetését ajánlottam.

Annak érdekében, hogy az írói eszközként értelmezett írói névadásról átfogó, elméletileg megalapozott és a gyakorlati alkalmazhatóságot is segítő elmélet szülessen, több szempontból is vizsgáltam az írói neveket. Bemutattam, hogy milyen szerepet tölthetnek be egy szépirodalmi műben, majd ennek ismeretében maguknak az írói neveknek a lehetséges jellemzőit tekintettem át, kitérve arra is, hogy a megnevezett tulajdonságok mely funkció ellátására teszik őket alkalmassá. Végezetül az író alkotói folyamatára és céljaira fókuszálva magukat a lehetséges írói névadási stratégiákat vizsgáltam.

---

¹ Megjelenés: VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT, Az írói névadás sajátosságai. Karinthy Frigyes művei alapján. Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, 2018. 198 lap. DOI: <http://doi.org/10.26546/4890065>

A disszertáció a bemutatott elemzési lehetőségeket konkrét irodalmi szövegeken illusztrálja. Karinthy Frigyes szerzteágazó irodalmi tevékenységű író lévén alkalmas arra, hogy szépirodalmi szövegei egy újszerű kutatás tárgyai legyenek, hiszen szövegvilágának kiemelkedően meghatározó elemei a tulajdonnevek. Az írói névadás vizsgálatának bemutatását minden esetben megelőzi a névkutatás alapjául szolgáló szövegkorpusz bemutatása és elhelyezése a szépirodalomban és az életműben egyaránt. Az egyes művek névtani elemzésekor az adott szépirodalmi szöveg szempontjából nem a teljes, átfogó kép megalkotására helyeződik a hangsúly, hanem a disszertáció elméleti fejezeteiben kifejtett, írói cél által meghatározott írói stratégiák műbeli megjelenésének bemutatására. A disszertációban az írói névadással foglalkozó jövőbeni munkák számára igyekeztem a névadási sajátosságokat előtérbe helyező és azokat figyelembe vevő módszertani mintát nyújtani.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció két nagy egységből áll. Az első nagy egység az írói névadás sajátosságait mutatja be: elsőként az írói névadás kutatásának módszertani megközelítésével foglalkozik, majd az írói nevek sajátosságait részletezi, végül az írói névadásnak mint írói eszköznek az alkalmazási lehetőségeit mutatja be. A második nagy egység az addig bemutatott elemzési szempontokat Karinthy Frigyes műveinek vizsgálata során szemlélteti.

Az elméleti részt a dolgozat témájának és céljainak felvázolása indítja, majd a második fejezet áttekinti az *irodalmi névadás* és az *írói névadás* terminusok által jelölt fogalmak egymáshoz való viszonyát, illetve a körülöttük kialakult terminológiai bizonytalanságot és a tisztázására irányuló, jelentős kísérleteket. A terminológiai bizonytalanság lehetséges okainak feltárását és a megszüntetésére irányuló javaslatot követően a név és irodalom sokfelé ágazó, hatalmas területét meghatározó fogalomra végül az *irodalmi névtan* terminust, az írók névadásával foglalkozó kutatási terület megnevezésére pedig az *írói névadás* terminust javaslom.

A következő alfejezetek meghatározzák az írói névadás kutatásának tárgyát és az írói nevek egy lehetséges rendszerének felvázolásával a névanyag lehetséges típusait. Az irodalmi szövegben szereplő valamennyi tulajdonnevet az irodalmi névtan mint kutatási terület által vizsgálandó névanyaghoz tartozónak tekintem: ezeket jelölöm az *irodalmi nevek* terminussal. Az írói névadás kutatása azonban az irodalmi neveknek csak egy részére irányul: az író által tudatosan vagy ösztönösen, meghatározott céllal teremtett, választott vagy alkalmazott nevekre. Ezek a nevek az írói, alkotói folyamatnak az eredményei, s egyszersmind eszközei is, ezért elkülönítésükre az *írói név* terminus használatát javasoltam. A terminushasználat egyértelművé és általánosan használhatóvá tételének érdekében a *fiktív* és a *valóságos nevek* meghatározásakor mindenképpen külön kell választani a neveket és a névviselőket. Egy fikcionális irodalmi szövegben a névviselők valósága csupán a valóság látszatát kelti: olyan, mintha valós lenne, azaz kvázivalós, ezért e névviselők megjelölésére a *kvázivalós névviselő* terminust használom.

Az írói nevek különböző fajtáinak a disszertációban kialakított lehetséges rendszere az írói neveket a viselőiktől függetlenül, létrejöttük szemszögéből kategorizálja, tehát az alapján, hogy az író milyen módszerrel hozta létre őket. Ebben a rendszerben *fiktív írói név*-nek nevezem a névválasztás vagy névteremtés által létrejött írói nevet, mely esetekben az író vagy alkalmaz egy nevet a már rendelkezésére álló tulajdonnévkészletből, vagy pedig létrehoz egyet. A *valóságos írói név* a névalkalmazás által létrejött írói név, azaz amelynek a valóságban létezik vagy létezett a befogadó által ismert denotátuma. Az *intertextuális írói*

név szintén névalkalmazás által jön létre, viselője azonban nem valós, csupán egy másik irodalmi szöveg valóságában létezik, így neve az alkotás kvázivalóságából kerül egy új fikatív valóságba.

Mindhárom írói névtípusnak a viselője lehet fikatív és kvázivalós is. A *fiktív névviselő* olyan szereplő vagy objektum, amely kizárólag a fikcionális irodalmi szövegvilágban jelenik meg. A *kvázivalós névviselő* ezzel szemben a valóságban létező vagy valaha létezett szereplő vagy objektum.

A disszertáció harmadik fejezete az írói nevek sajátosságaira koncentrált: áttekintést nyújt arról, mi mindent lehet elérni az írói nevek alkalmazásával, milyen funkciójuk és hatásuk lehetséges, azaz az író milyen írói célokat képes velük elérni. Ennek során bemutatam az írói nevek identifikáló, karakterizáló, mitizáló, pragmatikai és szövegkonstrukciós funkciójának jellemzőit. Ezt követően azt vizsgálom, hogy magát az írói nevet mely tulajdonságai teszik képessé arra egy irodalmi szövegben, hogy a bemutatott funkciókat ellássa. E téma kapcsán azzal is foglalkozom, hogy az írói nevek hogyan funkcionálhatnak kódként egy adott szövegben, és a tulajdonnevek sajátos jelentésszerkezete hogyan járulhat hozzá a névvel jelölt alakokról és helyszínekről kialakított befogadói vélemények, benyomások összességének létrehozásához. A fejezet befejező része feltárja és részletesen tárgyalja, hogy az írói nevek milyen nyelvi és nyelven kívüli jellemzői eredményezik az egyes nevekben fellelhető stílusértékeket.

A negyedik fejezet részletesen tárgyalja, hogy az írói alkotómunka során az írói névadásnak mint írói eszköznek milyen tipikus alkalmazási lehetőségei vannak. Példákon keresztül bemutatja a valóságos írói nevek, az intertextuális írói nevek, a névváltoztatás, az anonimitás és a névvariációk alkalmazásának módjait, szerepét.

3. A kutatás anyaga és módszere. A disszertáció ötödik fejezete a bemutatott elemzési lehetőségeket konkrét irodalmi szövegeken illusztrálja. Karinthy Frigyes összes regényének, novellájának és humoreszkjének névtani elemzése számos lehetőséget kínál arra, hogy névanyagukon az írói névadás módszertanát különféle szempontokból be lehessen mutatni. A témában, szerkezetben, stílusban eltérő szövegek írói neveivel hitelesen szemléltethető, hogyan hat a névadási indíték az írói névadás alkalmazására, és az írói nevek milyen sajátosságaiknak köszönhetően tölthetnek be különféle funkciókat egy szép-irodalmi szövegben.

Minden esetben azt vizsgáltam, hogy Karinthy Frigyes akár művenként eltérő írói céljának elérése érdekében hogyan alkalmazta az írói névadás lehetőségeit. Kutatásom középpontjában egyrészt az írói nevek funkcióinak, hatásainak és az írói cél betöltésében való szerepének a bemutatása, másrészt az írói névadás folyamatának és indítékainak a feltárása állt. Ezért olyan vizsgálati módszereket is alkalmaztam, melyek lehetővé teszik az írói hatásmechanizmusok megértését.

A disszertációban azon kívül, hogy külön-külön, önállóan tárgyaltam az egyes művekben előforduló névanyagot, a különböző alkotásokon át azt is bemutattam, hogy milyen sajátos kutatási szempontokat kívánhatnak meg bizonyos névtani rendszerek. Összefüggéseket, tendenciákat kutattam egy-egy műfajon belül is, rávilágítva arra, hogy bennük az írói nevek egy bizonyos funkciója kiemelten érvényesülhet. A névanyag rendszerezésének másik alapvető szempontja a név és a valóság szorosabb vagy lazább kapcsolata.

A szövegekben minden esetben az összes tulajdonnevet és köznévi jelölőt megvizsgáltam az írói nevek általam felállított rendszerének szempontjai alapján, koncentráltan

figyelve a névviselő és a név lehetséges viszonyára. A valóságban feltételezhetően létező vagy létezett névviselő esetén minden egyes névnél a kontextusban vizsgáltam, hogy írói névről van-e szó.

A névtani elemzések során az írói névadás öt tipikus alkalmazási lehetőségének (valóságos írói nevek, intertextuális nevek, névváltoztatás, anonimitás, névvariációk) előfordulását vizsgáltam. A kutatás irányát és a rész kutatások mélységét, azok hangsúlyosságát minden esetben az adott szépirodalmi mű határozta meg: amennyiben szükséges volt, egyes vizsgálati szempontokat elhagytam, vagy éppen újabbakkal egészítettem ki őket.

4. A kutatás eredményei. Az egyes művek írói névadását vizsgálva igazolást nyert az általam javasolt terminusok használhatósága. Az írói nevek lehetséges funkcióinak, különböző jellemzőinek és az írói névadás tipikus alkalmazási lehetőségeinek felsorolása és szükség szerinti csoportosítása logikusan és a művekben szereplő írói neveket lefedve szolgálta a kutatást. Mindeközben a létrehozott szempontrendszer lehetővé tette az egyes művekre jellemző sajátosságok rugalmas vizsgálati lehetőségét és az egyes művek egymáshoz való viszonyítását is.

Karinthy Frigyes írói névadásának sajátosságaiból kiderült mindenekelőtt az, hogy egy tudatosan igényességre, hatásosságra törekvő névadóval van dolgunk. Számára a név több egyszerű megjelölésnél, megkülönböztetésnél. Felismerte a nevek adta lehetőséget, s egyedülállóan ki is használta többek között az atmoszférateremtésben, a jellemfestésben, a korábrázolásban. Mesterien befolyásolja az olvasó ítéletét a jól megválasztott neveivel, megjelöléseivel. Műveiben a tulajdonnevekkel, a velük váltakozó köznévi jelölőkkel a korhoz, a környezethez és a társadalmi helyzetekhez illő nyelvi eszközöket választott. Karinthy írói névadását elsősorban alkotásainak fő mondanivalója, témája határozza meg, névhasználata a mindenkori aktuális közlendő alárendeltje.

Munkám során kétséget kizáróan megmutatkozott az írói névadás mint interdiszciplináris kutatási terület egyik legfőbb értéke: a névtudományi szempontokat előtérbe helyező kutatás elengedhetetlen Karinthy Frigyes (és feltételezhetően minden író) világának és szépirodalmi műveinek mélyebb megértéséhez, megítéléséhez.

Disszertációm egy, az írói névadással kapcsolatos további kutatási lehetőség felvázolásával zárom. A művészi befogadás folyamatában meghatározó lehet az egyéni névkompetencia. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felvetődik: a potenciális olvasó írói nevekkel kapcsolatos előismeretei milyen szinten befolyásolhatják az alkotás értelmezését, és a befogadására hogyan hathat az írói nevekhez kapcsolt szubjektív többletinformációk közötti különbség? Azt feltételezem, hogy a mai olvasók névhez kötődő asszociációi értékes adalékokat szolgáltathatnak az írói névadással foglalkozó vizsgálatok számára. Úgy vélem, az egyes olvasók névkompetenciája, a nevekről való legalapvetőbb kulturális, pragmatikai, szemantikai, morfológiai tudás egy-egy közösségen belül fő vonalaiban meg egyezik; ez adhatja a közös névhasználat alapját, azaz annak a lehetőségét, hogy a szépirodalomban alkalmazott írói névadás elérje a célját. Ennek igazolása vagy cáfolata az írói névadás kutatásának eddig feltáratlan területére vezethet.

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2995-7071>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar